

Furkân-ı Rıyânet Vâkfi İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	176760
Tas. No:	297.3 SİNİB

SÜNNETİN
BİREYSEL VE TOPLUMSAL DEĞİŞİMDEKİ
ROLÜ

- SEMPOZYUM -

11-12 MAYIS 2007
MERAM / KONYA
KONEVİ KÜLTÜR MERKEZİ

KONYA İLAHİYAT DERNEĞİ YAYINLARI

Yayın No: 3

Kongre / Sempozyum / Toplantı: 2

Sünnetin Bireysel Ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu
11-12 Mayıs 2007

KONYA

1. Baskı: Mayıs 2008, Konya

ISBN: 978-975-01799- 2- 1

Tertip Komitesi:

Prof. Dr. Ahmet Önkal
Prof. Dr. Bilal Saklan
Prof. Dr. Zekeriya Güler
Doç. Dr. Mehmet Eren
Doç. Dr. Mahmut Yeşil
Yrd. Doç. Dr. Adil Yavuz
Yrd. Doç. Dr. Muhittin Uysal
Arş. Gör. Dr. Ömer Özpınar
Arş. Gör. Dr. Huriye Martı
Arş. Gör. Dr. Fikret Karapınar

Redaksiyon:

Zekeriya Güler
Huriye Martı

Dizgi/sayfa düzeni/kapak:

Muhiddin Okumuşlar

Baskı/cilt:

Sebat Ofset Matbaacılık
Tel:0.332.3420153 Fax:0.332.3423780
www.sebat.com / sebat@sebat.com

4. TEBLİĞ
MODERN DÖNEM HADİS YORUMCULUĞUNDA
“BEN MERKEZLİ” YORUM

Doç. Dr. Ayhan TEKİNEŞ
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Batı’da yeniçağ felsefesi Fransız filozof Dekart ile başlamış ve yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde insan *Beni* bilginin temel kaynağı kabul edilmiştir. İnsandaki akıl melekesi yüceltilerek, akılcı eleştiri bilgide esas alınmıştır. Aydınlanma ile birlikte ferdî akıl, daha da önem kazanarak, gücünü pekiştirmiştir. Nitekim ünlü Alman filozofu Kant, “Aydınlanma Nedir?” adlı makalesinde Aydınlanma’nın parolasının “Aklını kendin kullanmak cesaretini göster!” olduğunu ifade etmiştir. Zamanla ferdi aklın yerini kurumsallaşmış akıl yani modern bilim almıştır. Bilimsel keşiflerin sağladığı güvenle bilimsel akılcılık, otoritesini daha da sağlamlaştırmıştır. Başlangıçta insan merkezli olarak başlayan akılcı hareket giderek bilim merkezli bir hüviyet kazanarak sistemleşmiştir. Modern dünyada vahiyden bağımsız, insan aklını referans alan çağdaş bilim, dinin yerini almıştır. İnsan benliğine yapılan vurgu ilâhî bilginin ve ilâhî iradenin sınırlarını çizmek ve onu insan hayatından dışarıya çıkarmakla sonuçlanmıştır. Böylece insan bilginin kaynağı kabul edildiği gibi adeta varlığın merkezi olarak algılanmıştır. Modern dönemde insanın başarıları ve dünyevî mutluluğu temel hedef olarak sunulmuştur. Bu çerçevede her şey insana ve insanın dünyevî mutluluğuna bağlanarak değerlendirilmiştir.

Ben fikri temelde insanın kendi içinde duyuları, tahassüsleri, ihtiyaçları ve insandaki değişim bir yana bırakıldığında hiç değişmeyen ve sürekli varlığı hissedilen bir cevher ya da zattır ki, işte buna özne diyoruz. İnsandaki bu değişmeyen temel niteliğin hür irade ile donanarak bilgi ve eylemin temel dayanağı kabul edilmesi ile birlikte modern özne fikri ortaya çıkmıştır. Ancak modern dünyanın *Beni*, hisleri ve inanç dünyası ikinci plana itilmiş akılcı ve dünyevî bir *Bendir*. Bilen özne olarak ben fikrini eleştiren post-modern yazarlar öznenin aydınlanma ve rasyonalizmin çocuğu olduğunu iddia ederek özne fikrine karşı çıkarlar. Onlara göre, modern bilim dinin yerini alınca rasyonel birey (modern özne) Yaratıcı’nın yerine geçmiştir. Hâlbuki özne ideolojik bir inşa sürecinde ortaya çıkmış olan kurmaca bir kavram ya da bir tür maskedir. Akılcı ve buyurgan ben fikrini kabul etmeyen post-modernistler, şüphecilik ve arzuların özgürleşmesi ekseninde post-modern bir birey öngörürler. Bu anlamda onlar da birey fikrinden vazgeçmezler hatta tam aksine ideolojilerden ve mensubi-

yet duygularından arındırılmış birey fikrini özellikle vurgularlar.

Düşünce insan benini merkeze alan modern özne fikri, çeşitli eleştirilere konu olsa da günümüz insanını etkilemeye devam etmektedir. Ben merkezli yaklaşım yalnızca modernistleri etkilemiş bir düşünme biçimi değildir. Modern dünyada insanların ben algısı değişmiştir. Modern dönem insanı farkında olmasa da yeni ben anlayışının etkisi altındadır. Modern özne, İslâm dünyasındaki ilim adamlarını ve aydınları da derinden etkilemiştir. Hatta farklı fikir akımlarına mensup aydınlar üzerinde modern özne fikrinin, benzer entelektüel etkileri olduğu söylenebilir. Nitekim modern dönem âlimleri ve aydınlarının dinî naslarla alâkalı yorumlarında bazen farkına varmadan bazen de farklı maksatlarla modern özne fikrinin etkilerini taşıyan yorumlar yaptıkları gözlenmektedir.

Hıristiyan dogmatizmi ve feodalitenin baskısı altındaki Avrupa için hür özne fikri, yeni ve modern bir fikir olmakla birlikte, İslâm âlimlerinin irade hürriyeti ekseninde yaptıkları tartışmalar dikkate alındığında, "hür iradeli insan" fikrinin İslâm akidesinin temel kabullerinden birisi olduğu görülmektedir. İnsanın irade sahibi bir varlık olarak yaratılması, dinî sorumlulukların özgür iradeye bağlanması, hukukî müeyyidelerde insanın ferdî sorumluluğu, ahiret hayatında her insanın hür iradesi ile yaptığı/seçtiği fiillerinden dolayı, tek başına hesaba çekilmesi, dua ve ibadetlerinde arada bir aracı olmaksızın her bireyin doğrudan Allah Teâlâ'ya kulluk edebilmesi, insan benliğine verilen değeri göstermektedir. Dinî nasların anlaşılmasında da insan doğrudan muhatap alınmış; arada birtakım vasıtaların bulunması fikrine itibar edilmemiştir. Batı'da olduğu gibi dinî nasları yalnızca ruhban sınıfı ya da kilise kurumu yorumlayabilir anlayışına itibar edilmemiştir. Hakikatin seçilmiş bazı kişiler ya da masum imam tarafından bilinebileceği gibi görüşler genel kabul görmemiştir.

İnsan, hür iradeli ve akıllı bir varlık olarak dinî naslarda muhatap alınmış, akıl ve beş duyu doğru bilginin kaynağı olarak kabul edilmiştir. Ancak akıl ve duyular bilginin tek kaynağı olarak görülmemiş; bunların yanında vahiy de temel bilgi kaynaklarından birisi olarak esas alınmıştır. Ayrıca mutasavvıflar tarafından ilham ve vicdanî bilgi/marifet de bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmiştir. İnsan tek yönlü ele alınmamış, iç duyularıyla, hisleri ve vicdanı ile bir bütün olarak telâkki edilmiş; insan *ben/nefsi* Yaratıcı karşısında yüceltilmemiş tam aksine nefis sürekli eleştirilmiştir. Batı'da eleştirel akılcılık, bilginin sürekli tek yönlü olarak gelişmesini temin etmiş, İslâm'da ise eleştirel ben fikri (nefs) insanın derinlemesine ve tam bir bütünlük içinde tanınmasının yollarını açmıştır. Batı'da aklın bilme imkânları araştırılmış ve akli bilgi eleştirilerek sürekli geliştirilmiştir. İslâm'da ise, insan nefsi eleştirilerek insan-ı kâmil olmanın yolları açılmaya çalışılmıştır. İnsanın kendine yönelik eleştirisi insanın kabiliyetlerinin gelişmesini sağlarken kendi temel değerlerine yönelik eleştirisi şüpheciliği ve kültürel aşınmayı netice vermiştir. Bu açıdan nasların eleştirisinden önce insanın kendi bilgi kaynaklarını sorgulaması, insan tabiatının doğru bilgiye ulaşma imkânını araştırması ve her şeyden önce kendini eleştirebilme seviyesine

ulaşması gerekmektedir.

Her dönemin yorumcusu içinde yaşadığı çağın çocuğudur. Modern dönemlerdeki dinî nasların yorumlarını klasik dönemlerdeki çalışmalardan farklı kılan en belirgin özelliklerden birisi olan bu yaklaşımın, hadis metinleri üzerine yapılan yorumlarda da bazı örnekleri gözlenmektedir. Klasik dönem çalışmalarında metnin yorumuna kendisini çok az katan yorumcu, modern çalışmalarda kendi görüşlerini, tecrübelerini kanaatlerini özellikle ifade etmek gereği duymaktadır. Şahsî gözlemlerin ve görüşlerin yoruma dahil edilmesinin okuyucu ve dinleyici üzerinde iletişim açısından bazı olumlu etkiler meydana getirdiği açıktır. Ancak bu durumda yorumcunun bütün eksiklikleri yoruma yansımaktadır. Yorumcu metni anlayamadı ise, metin anlaşılabilir ve kapalı olarak sunulmakta ya da yorumcu metni kendi anlayış çizgisine indirmeye özel bir önem atfetmektedir.

Yorum, metin ile yorumcu arasındaki bir ilişkidir; bir tür iletişimdir. Metin ve yorumcu yorum faaliyetinin/sanatının iki temel unsurudur. Metnin doğru anlaşılması için metni kuşatan anlamayı zorlaştıran etkenlerin bilinmesi gerekmektedir. Aynı şekilde yorumcuyu kuşatan sosyal, kültürel ve tarihsel etkenler de iyi tahlil edilmelidir. Ancak sahih yorumun önündeki en büyük engel yorumcunun kendi benliğidir. Çoğu zaman farkına varılmayan bu ben duygusu, yorumdaki en belirleyici etkenlerden birisidir. Bu sebeple elden geldiğince yorumcu, kendi beninin altında ezilmemeli, şahsî hislerinin etkisinde kalmamalıdır.

Yorum, beşerî bir faaliyettir. Nasların yorumu dinî alana ait olsa da hiç bir yorum dinin kendisi değildir. Hadis yorumları da hadisin her çağın insanına bakan yönlerinin ortaya konulduğu eserlerdir. Beşerî olanla Nebvî olanın karşılıklı etkileşimini hadis şerhlerinde izlemek mümkündür. Yorumda insana ait olan alan, insanın iç dünyasındaki ben duygusu ile başlamaktadır. Klasik hadis şerhlerinde yazarların kendileri ile ilgili doğrudan bilgilere çok az yer verilmiştir. Yorumcular, genelde kendi benini dışa vurmamayı tercih etmişlerdir. Yine de klasik şerhlerde yazarın kişiliği yorum üzerinde etkili olmuştur. Klasik dönemde ben merkezli yorumlar daha çok mutasavvıfların yorumlarında görülmektedir. Modern dönem çalışmalarında ise, yorumcunun ben'ini yorumda daha açık olarak görmek mümkündür. Bu tebliğde biz bir hadis ile ilgili klasik ve modern yorumları karşılaştırmak suretiyle hadis şerhlerine yorumcunun kendi ben'inin ne ölçüde etki ettiğini tespit etmek ve örnekleme istiyoruz. Örnek olarak Allah Resûlü'nün İbn Abbâs'a vasiyetlerini ihtiva eden hadisi seçtik. Hadisin İmam Nevevî'nin meşhur kırk hadis derlemesinde bulunması, anılan derlemeye şerh yazan âlimlerin görüşlerini takip etmemizi kolaylaştırmaktadır. Hadisin nasihatler içermesi, metin-yorumcu ilişkisini göstermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Allah Resûlü'nün (s.a) İbn Abbâs'a Vasiyeti

İbn Abbâs (r.a) küçük bir çocuk iken bir gün Allah Resûlü'nün binneğinin arkasına binmişti. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, ona şöyle

buyurdu: "Evlât, sana bir kaç söz belleteyim: Allah'ın buyruklarını gözet ki, Allah da seni gözet sin. Allah'ı gözet ki, O'nu her daim yanında ve önünde bulasın. Bir şey istediğinde Allah'tan iste. Yardım dilediğin vakit Allah'tan dile. Şunu bil ki, bütün insanlar el birliğiyle sana fayda ve menfaat bahşetmek isteseler, Allah'ın senin için takdir ettiğinden başka hiç bir fayda temin edemezler. Bütün insanlar sana zarar vermek maksadıyla el birliği etseler, Allah'ın senin hakkında takdir ettiğinden başka bir zarar veremezler. Kalemler kaldırılmış, (kader) defterleri kurumuştur." (Tirmizî, Kıyâme, 59; Ahmed b. Hanbel, I, 293; 303; 307)

Klasik dönem hadis şârihleri hadisin şerhinde âyetlerden ve konuyla ilgili diğer rivâyetlerden yararlanarak, konuyu naslar açısından bütünlük (metnin literal bütünlüğü) içinde takdim etmeye çalışmışlardır. Ayrıca tarihsel tecrübeleri naklederek, hadisin selef âlimleri tarafından nasıl anlaşıldığını ortaya koymuşlardır. Hadisi anlamaya yardımcı olacak tarihî hikâyeler naklederek hadisin toplum içindeki yansımalarını ya da hadis ekserinde toplumdaki bazı olayların nasıl okunması gerektiğini göstermişlerdir. Yukarıdaki hadis ile ilgili *Nûru'l-iktibâs fi mişkâti vasiyyeti'n-Nebiyi (s.a) li'bnî Abbâs* adlı müstakil bir risale kaleme almış olan İbn Receb el-Hanbelî, bu eserinde hadis ile alakalı bir çok nassı ve rivâyeti toplamıştır. Nasihat üslûbuyla kaleme aldığı eserde bazı tarihî hikâyelerle vermek istediği mesajların etkisini artırmayı hedeflemiştir (bk. s. 66-70). Zaman zaman bazı şiiirler ve sufilerin sözlerini nakletmişse de kendi kişiliğini açıklamalarından uzak tutmaya özen göstermiştir. Nitekim yaptığı alıntılarının hemen hemen hepsi önceki kitaplardan ve hocalarından naklettiği bilgilerdir.

İslâm âlimleri, nasların yorumunda insan unsuruna filolojik ve edebî yorum yoluyla yer vermişlerdir. Çünkü insan dil ile kendini ifade eder hatta kendi varlığını dil aracılığıyla yorumlar. Âyet ve hadislerin filolojik tahlillerinde insan kendi tercihlerini ve beğenilerini dile getirir. Ancak dil, tamamen serbest bir yorum alanı değildir. Dilin vad'îliği ya da kullanım kuralları filolojik yorumların serbestliğini engellemektedir. Nitekim klasik dönem hadis şârihleri kendi görüşlerini, şahsi gözlemlerini ve beğenilerini filolojik ve edebî tasvirlerle alakalı bölümlerde yansıtmışlardır. Mesela Saduddîn Teftâzânî, yukarıdaki hadisin anlamını usûl ve dil kaidele ri çerçevesinde açıklamıştır. "Allah'ı gözet ki O'nu her daim yanında ve önünde bulasın" cümlesini "Bu cümlede istiâre-i temsiliye vardır. Allah'ın kuluna yardımı, her halini bilmesi ve ihtiyaçlarına hemen cevap vermesi, senin önünde oturan koruyup kolladığın kişinin haline benzetilmiştir" (s. 66) şeklinde yorumlamıştır. Bu açıklamada insanın kendisi merkeze alınarak, insanın kendi önündeki bir adamın durumu ile kulun Allah huzurundaki durumu açıklanmaya çalışılmıştır. En iyi bilinenden bilinmeyene istiâre yoluyla ulaşılmaya çalışılmıştır.

Hadis hakkında muasır müelliflerden Abdurrahman Habenneke el-Meydânî, klasik şârihlerin metotlarını cem eden bir usûlle kaleme aldığı yorumda, kendi görüşlerini "Hadisten Çıkarılan Hükümler" başlığı altında maddeler halinde sıralamıştır (s. 257). Hadisin çocuk eğitimi gibi aktüel

konularla bağlantısına dikkat çeken müellif, kendi görüşlerini yoruma doğrudan yansıtmemiştir. Bununla beraber onun hadisten akîde açısından "altı temel küllî kural" çıkarması, burhanî bir üslûbu benimsediğini göstermektedir. Müellif, edebî yorumlara da önem vermiş, şahsî gözlemlerini bazen edebî yorumlarda yansıtmıştır (bk. 260, 261).

Hukukî ve usûlî yorumlarda da yine insan unsurunun katkısı göz ardı edilemez. Ancak bu yorum biçimlerinde özne kendini açığa vurmaz. "Ben buradayım" demez. Belki de bu üslûbun tercih edilmesinde metni nesne gibi görme ya da onu nesneleştirmek suretiyle kendi benini, hükmeden, karar veren, belirleyen yerine koymama kaygısı vardır. Zira bir âlim, naslarla karşılıklı bir ilişki içinde olduğunun farkındadır. Nasların kendi düşüncesini şekillendirme gücüne sahip olduğunun bilincindedir. O, çoğu zaman nastaki örtük manayı keşfetme amacındadır. Bu sebeple metinden uzak bir konumda değil, metinle iç içedir.

İrfanî Yorumda Ben/Nefs

Beyana ya da burhana dayalı yorum usûllerini benimseyen âlimler, kendi benlerini metnin arkasında görünmez kılmaya gayret ederken, irfânî yorum metodunu benimseyen ârifler ise, bazen kendi benliklerini aşmış olmanın getirdiği güvenle, bazen de kendi benliklerini aşma çabalarına katkı sağlayacağı ümidiyle, yorumlarında sübjektif/öznel yoruma başvurmuşlardır. Nitekim İsmail Hakkı Bursevî, zikri geçen İbn Abbâs hadisinin şerhinde "Ey ârif, nazar eyle ki;" (s. 324) hitabıyla muhatabına nasihat veren bir sen-ben üslûbunu tercih etmiştir. Hadis metinlerini yorumlarken de nasihat üslûbunu hiç terk etmeden Allah Resûlü'nün (s.a) İbn Abbâs'a "Yardım dilediğin vakit Allah'tan dile" sözünü, "Yani umûr-i dünyeviye ve uhreviyede muâvenet ve muzâheret talep eylesen, Allah Teâlâ'dan talep eyle. Zira meûnetine kâfi olan O'dur. Ve bir ismi dahî Mu'în'dir" (s. 329) cümleleriyle izah etmiştir.

İsmail Hakkı, hadislerin yorumunda zaman zaman şahsî tecrübelerini başından geçen olayları örnek olarak zikretmiştir. Hadisin "Bütün insanlar sana zarar vermek maksadıyla el birliği etseler, Allah'ın senin hakkında takdir ettiğiinden başka bir zarar veremezler" cümlesini açıklarken İsmail Hakkı Bursevî, kendi başından geçen bir olayı örnek verir. Dımeşk'te iken oğlu Muhammed Tâhir, ağır bir hastalığa yakalanmıştır; bu esnada gaybtan bir ses, Bursevî'ye "Hakk'a teslim ve rıza üzerine olmanın iman hakikatlerinden olduğu"nu bildirmiştir (s. 333). Yine farklı bir hadisin şerhinde hocası Sadr-ı Konevî'nin *Fatiha Tefsiri*'ni şerh ettiği kitabını kendisine takdim ettiğini bir örnek olarak anlatır (s. 288).

Hadisin anlam tabakaları bulunduğunu, her ifadeyi herkesin anlayamayacağını söyler. Mesela hadisin kelimelerindeki bazı inceliklerin ancak ehl-i zevk tarafından anlaşılabilceğini ifade eder. Allah Resûlü'nün (s.a) İbn Abbâs'a (r.a) "yâ gulâm/evlât" diye hitap etmesinin onun ahlâkına en uygun hitap şekli olduğunu, "Nitekim erbâb-ı zevke malûmdur" (s. 325) diyerek açıklar. Mutasavvıflar, keşfen elde ettikleri bazı bilgileri de fakih

ve kelâmcılardan çekindikleri için dile getirmemişlerdir. Nitekim İsmail Hakkı, hadisin bazı rivâyetlerinde geçen "*Rahat zamanında Allah'ı bil ki, sıkıntıya düştüğün zaman da O seni bilsin (ya'rifke fi's-şiddeti)*" ifadesinde geçen Allah'a marifet nispet eden ifadeyi müşakele suretiyle vaki olmuş bir ifadedir; "ve bir sır-ı azîmi dahî vardır ki, bu makamda zikrolunmaz" diyerek yorumlamaktan kaçınmıştır (s. 337).

Âriflerin irfanî yorumlarında *nefs* kavramı ile ifade edilen insan *beni* her zaman yorumun içinde olmuştur. Ancak sufiler, insan *beninin* bizatihi varlığı bulunan, dilediğini yapabilme gücüne sahip bir vücudu olduğunu kabul etmemişler, tam aksine genel olarak *beni* Cenâb-ı Hak'ın iradesi ve kudretini anlamaya bir vasıta olarak telâkki etmişlerdir. Ayrıca nefsin özellikleri tafsilatlı bir şekilde tetkik edildiğinden dolayı nefis eksenli yorumlar, modern özne fikrinin yol açtığı benliğin kuvvetlenmesine değil tam aksine insanın kendini sorgulamasına aracı kılınmıştır. Ayrıca nefsin halleri hakkında mutasavvıflar arasında belirli bir düzeyde mutabakat bulunması buna bağlı olarak ortak terimlerin ve benzer bir dilin kullanılması nefis eksenli yorumların serbestliğini bir ölçüde engellemiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak'ın sıkıntı ile imtihan etmesine sabretmenin zorluğunu "İşte ey mü'min, karnın tok iken olan kelâmın ile aç iken olan kelâmın arasında fark-ı azîm vardır. Hüner odur ki, aç iken da'vâ edesin, tâ ki sıdkına burhân ola" sözleriyle ifade eder (s. 333).

Hadisi yorumlarken insanın kabiliyetlerini ve zaaflarını hatırlatarak, insanın aczine dikkat çekmektedir. Nitekim hadiste geçen Allah dilemedikçe insanların hiç bir faydasının dokunmayacağını bildiren cümleyi, "Yani eğer husûs üzere cemâat-i nâs ki (senin) mücânisindir, veyahut cemî berâyâ sana bir nesne ile nâfi olmak üzere ictimâ etseler fayda vermez" şeklinde açıklar. Bu ifadede yorumcu, diğer insanların da insanın kendisine benzediği hatırlatılarak, senin kendin için yapamadığını onlar da senin için yapamazlar ya da sana benzedikleri için fitraten yardım etmek isterler ama Allah dilemeyince yardım edemezler, demektedir.

Âriflerin insan eksenli yorumlarında gerçekte merkezde Cenâb-ı Hak vardır. Onlar, kul-Yaratıcı ilişkisini derinlemesine tahlil etmeyi hedefledikleri için insandan bahsetmişlerdir. Yoksa bizatihi insanı merkeze almayı hiç düşünmemişlerdir. "*Allah'ın buyruklarını gözet ki, Allah da seni gözet sin. Allah'ı gözet ki O'nu her daim yanında ve önünde bulasın.*" cümlesini açıklarken; "Bundan malûm olur ki, Hakk'ı vicdan etmek mümkündür. Onun için Hakk'a vasıl oldu derler. Velâkin mesafe ile vusûl değildir. Belki şuhûdladır. Zira abd ile Hakk arasında mesafe yoktur. Belki abde nispetle hicâb vardır" şeklinde açıklar (s. 336). Metinde kulun kendi vicdanında Cenâb-ı Hakk'ı bulmasının mümkün olduğunu, aradaki hicabı kaldırabilirse kulun Hakk Teâlâ'yı müşahede edebileceğini belirtir. Bu ifadeleriyle yorumcu, benliğin Yaratıcı kudret karşısındaki konumunu ortaya koymuş, *Benin* gerçek mahiyetini göstermiştir.

Modern Dönemde Ben Merkezli Yorum

Modern dönem hadis yorumcularının temelinde farklı temayüllere

sahip olsalar da *Ben* merkezli yorumlara klasik döneme nazaran öncelik verdikleri görülmektedir. Modern dönem hadis yorumculuğunda yorumcunun kendi benini merkeze alan açıklamalar, kendi başından geçen hadiseler ya da kendi kabiliyetleriyle ya da psikolojik durumlarıyla karşılaştırmalar sıklıkla başvurulan yorum usulleridir. Mesela İsmet Özel, radyo sohbetlerinde bazı hadisleri açıklamıştır. Bu sohbetler gösterilen ilgi sebebiyle *Kırk Hadis* adıyla kitaplaştırılmıştır. Hadislere yaklaşımı, sünnete verdiği değer, hadisler karşısında gösterdiği tevazu özellikle zikre değer hususlardır. Şair hassasiyeti ve mütefekkir kişiliği ile sohbet sıcaklığındaki bu konuşmalarda yukarıda bahsi geçen hadisimizi de 19. hadis olarak yorumlamıştır. Bu yoruma başlarken "Bugün biraz önce okuduğum hadis-i şerif çerçevesinde düşünceler serdetmeye gayret edeceğiz. Aslında hadis-i şerifleri sadece okumak yeterli olması lazım. Herkes ihlâsı nispetinde anlasın" diyerek, hadislerin verdiğimiz değer nispetinde ve bizim samimiyetimiz oranında anlaşılacağını ifade eder.

Elimizdeki metnin ilk hali bir konuşma olduğu için, yazı dilinden daha çok ben merkezli bir üslup kullanıldığını dikkate almak gerekir. Bu sebeple yazar, sık sık kendi durumuna atıflar yaparak, "Ben mesela kendi payıma bir şey yaparken acaba beni öldürürler mi diye korkmam... Bu durumda kendi payıma, hoş karşılayanların tebessümlerini, hoş karşılamayanların çatık kaşlarını hesaba katarak, onların hesabını yaparak bir yol yürümem. Bu yıllardan beri böyle. Neden? Çünkü beni hiçbir insanın öldüremeyeceğine inanıyorum" (s. 124) gibi cümlelerle hadisi, kendinden hareketle açıklar. Yine aynı ifadelerin devamında "...birileri bana birtakım imkânlar bahşedecek diye de bir şey yapmam... Ben mesela rızkımı temin için hiç kimsenin ağız kokusunu çekmem" diyerek, hadis-i şerifte anlatılan her şeyi Allah'tan bekleme vurgusunu kendi kişiliğinden örnekler vererek delillendirir. Yazarın kendi hayatı ile ilgili bu ifadelerini büyükleme olarak ya da kendi benliğine aşırı önem vermek şeklinde okumak mümkün olduğu gibi aynı zamanda insanın, kendi dışındaki dünyayı anlayabilmesi için kendi hayatını iyi okuması gerektiği şeklinde değerlendirmek de mümkündür. Nitekim bahis konusu olan hadis yorumunun son cümlesinde "Bunu her insan kendi hayatı hakkında düşündüğü zaman, kendi hayatı hakkında hem bir tasarıda bulunduğu hem de kendi hayatını yorumladığı zaman çok kolaylıkla anlayabiliyor" diyerek, insanın bazı şeyleri doğru anlayabilmesinin kendi hayatını yorumlamayı bilmesine bağlı olduğunu vurgular.

İnsanın kendi tecrübelerine başvurmasının yararlı yönleri olduğu gibi mahzurlu yönleri de vardır. Bazı yüksek hakikatleri insan şahsî tecrübeleri ile sınırlandırabilir. Nitekim muasır mütefekkirlerden Muhammed Esed de yaptığı hadis yorumlarında psikolojik tahlillere önem vermiştir. Bu tahliller, modern muhatapların hadisleri anlamasını kolaylaştırmış, muhtemelen Batılı okurun İslâm'ın derunî boyutunu anlamasına katkı sağlamıştır. Ancak yazar, bu tahlillerinde zaman zaman kendini merkeze alarak yorumlamanın getirdiği bazı hatalara da düşmüştür. Mesela Buhârî'nin *el-*

Câmiu's-salıh'inde geçen "vahyin çingırak sesi gibi geldiğini" anlatan hadisi, "Çingırak sesi gibi ifadesi, bu vahiy türünü alacağına yakın Hz. Peygamber'in işitme duyusunun kendine özgü bir şekilde bozulduğuna işaret ediyor. Hz. Peygamber'in işitme duyuları böyle bir durumda, görme duyumuz -maddî bir vasıta ya da karşı konulmaz bir heyecan tarafından- şiddetle altüst edildiğinde gördüğümüz şaşırtıcı renk karmaşasına benzer bir şekilde, çingırak sesine yahut kesintisiz vızıltıya benzeyen, birbirinden ayırt edilemeyen bir ses karmaşasına dönüşüyordu" (s. 5) şeklinde yorumlamıştır. Bu yorumda vahiy gibi aşkın bir hakikati yazarın kendi tecrübeleri ile açıklama gayreti müşahede edilmektedir.

İsmet Özel'in İbn Abbâs hadisiyle ilgili yorumlarında siyasî ve toplumsal gözlemlerine yaptığı atıflar da dikkat çekmektedir. Yorumcu başka yazarlardan ya da eserlerden iktibas yerine kendi gözlem ve tespitlerini ifade etmeyi tercih etmiştir. Nitekim bahsi geçen hadisin yorumuyla ilgili bölümde yalnızca bir iktibasa/naklî bilgiye yer vermiştir. "Hadislerin bir otoritenin açtığı bir otoritenin gösterdiği yolu pekiştirdiğini" ifade eden yazar, otorite kelimesinin günümüzde farklı çağrışımlara sahip olduğunu "Otorite deyince hemen tüylerimiz biraz kıpırıyor. Modern çağlarda bize otoriteyi sevdirmediler. Bize bildirmediler ki, dindeki otorite dünyevî otorite ile aynı özelliğe sahip değildir" (s. 122) sözleriyle ifade eder. Burada yazarın hatalı bulduğu görüşleri, modernizmin getirdiği bazı yanlış düşünceleri hadislerden yararlanarak tashih etme düşüncesi dikkat çekmektedir. Yazar, bu fikirleri eleştirirken kendini de dışarıda tutmayarak, aynı zamanda kendi muhasebesini de yapmaktadır.

Yazar konuları diyalektik bir üslûpla ele almıştır. Hadisleri açıklarken önce hadisle ilgili yanlış kanaatler varsa ya da hadis ilk dinlendiğinde modern muhatabın zihninde muhtemel yanlış görüşler ortaya çıkabilecekse bu görüşleri eleştirerek yoruma başlamıştır. Bu üslûp hadisin mesajının güncelleşmesine yardımcı olmuştur. Yine hadisteki mesajı kendi yaşadığı ortamdan örneklerle güncelleştirmeye özen göstermiştir. Ona göre insanın yaşadığı tecrübeler insan için en önemli delillerden birisidir. Bu görüşünü şöyle ifade eder: "Şu son zamanlarda geçtiğimiz ve gelmesinden korktuğumuz bir deprem var. Bu deprem dolayısıyla Allah'a şükretmemiz lazım. Çünkü böyle bir ikazla karşılaştık. Deprem olunca masanın altına mı gireceğiz... Deprem olursa, bizim için olmuştur, olmazsa bizim için olmayacaktır. Bu bir doğa olayıdır, bunun ilâhî iradeyle alakası yoktur, diyenler hayatlarında geriye doğru baksınlar, neyin neye sebep olduğu konusunda daha net bir bilgi edinebilirler." (s. 124)

Yazar şahsî tecrübelerine verdiği değeri, "Tevekkülden doğan sonuçları da zaman zaman görüyoruz. Görüyor muyuz acaba? Görmeliyiz" sözleriyle ifade eder (s. 125). Allah'a teslim olma O'na tevekkül konusunu ele alırken toplumun tepkilerini şöyle tasvir ediyor: "Toplum olarak da küçük insan öbekleri, bölükleri olarak da tek tek hepimiz göz önüne alındığı zaman da dünyevî birtakım muktedir kişiler, muktedir kurumlar olduğunu varsayıyoruz ve bu varsayıma uygun davranışlar sergiliyo-

ruz... Ama karşımıza sadece Allah'ın takdir ettiğine itimat eden, sadece Allah'ın takdir ettiğini kabul eden bir insan çıktığı zaman, bazılarımızın aklı başına geliyor, bazılarımızın da onu saf dışı etmeye çalışan bir tavır oluyor." (s. 125). Bu ifadelerde yazarın toplumdaki gözlemini mi ifade ettiği, yoksa zaman zaman insanın içine düştüğü ruh halini mi tasvir ettiği çok açık olmamakla birlikte, gözlemlerini ve hissettiklerini yansıttığını söylemek mümkündür.

Gözlemlere dayanılarak yapılan yorumlarda kişinin kendi ön kabullerini ve şahsî kanaatlerini ciddi bir delil bulunmadığı durumlarda bile yoruma yansıtması mümkündür. Nitekim kevnî mucizeleri kabul konusunda çekincesi olduğu bilinen Muhammed Esed, isrâ (gece yolculuğu) hadisini açıklarken, isrâ olayını manevî bir tecrübe olarak insanın anlamasının zorluğunu, "Bizim bu tür manevî tecrübeleri kâmil manada kavrayacak bir konumda bulunmamız imkânsızdır. Zihnimiz yalnızca zaman ve mekân bilincimizin temin ettiği unsurlarla işleyebilir" (s. 187) sözleriyle itiraf eder. Ancak gece yolculuğunun fizikî olarak yorumlayan klasik şârihlere de rüya şeklinde yorumlayanlara da katılmadığını ifade ederek üçüncü bir yol arar. Ona göre, bu konuda "henüz çocukluk çağını yaşamakta ve oldukça muğlâk olan modern psişik araştırmalardan" ve "modern psikologların bazı gözlemleri, Doğudaki çeşitli bâtinî öğretilerin bağlarının tecrübelerinden" yararlanarak, isrâ olayını ruhun canlı bir bedenden geçici olarak ayrılması şeklinde yorumlamak mümkündür (s. 186).

Değerlendirme

Öznenin metnin yorumunda kendini açıkça ifade etmesi, metin ile yorumcu arasındaki ilişkinin daha sıcak, daha açık olmasına yardımcı olabilir. İletişim açısından, metnin mesajının okuyuculara daha kuvvetli yansıtılmasına katkı sağlayabilir. Bunun yanında metnin nesneleştirilmesine ve metnin yorumcunun şahsî tercihlerine göre yorumlanmasına böylece metin ile okuyucu arasındaki bağın kapatılıyormuş gibi gözükürken daha da açılmasına sebebiyet verebilir. Bu noktada esas belirleyici unsur yorumcunun benliğiyle/nefs ilgili yine kendi bakışıdır. Kendi benini yücelten, kendini eleştirmeyen ben merkezli bir düşünce yapısına sahip yorumcu nassa inansa bile zaman zaman aşırı yorumlara düşebilir. Nassı değersizleştirebilir. Dinî naslar karşısında insanın kendi varlığını unutmadan kendi benini aşabilme şuuruна sahip olması nasları doğru yorumlamanın ön koşuludur. Hatta böyle bir yaklaşım nasların hakikatini tam kavramayı (marifet) kolaylaştırır. Kendi benine eleştirel yaklaşabilen yorumcu, nassın gerçekte ne ifade ettiğini ve bugün nasıl yorumlanması gerektiğini daha net görebilir.

Ben merkezli yorumların dinî nasların gücünü zayıflatan hatta bazı durumlarda kutsallığını zedeleyen bir etkisi olduğu da gözlenmektedir. Modern ben, psikolojik tecrübelerini, sosyal ve siyasî gözlemlerini bazen tartışmasız doğruymuş gibi yorumda kullanmaktadır. Bu yorum tarzı, dinî metinlerin bir sanat eseri ya da herhangi birinin sözü gibi yorumlanmasına

yol açmış, bunun sonucunda bazı yorumcular fikrî anarşizme ve yorum serbestliğine düşmüşlerdir.

Klasik yorum geleneğimiz içinde yorumcunun metinde en fazla kendini açık ettiği yorum tarzı, mutasavvıfların yorumlarıdır. Burada incelediğimiz İsmail Hakkı'nın yorumlarında naklî bilgiye diğer klasik şârihler kadar yer vermediği gözlenmektedir. Mutasavvıflar, şahsî tecrübelerine ve gözlemlerine önem vermişlerdir. Ancak modern yorumcuların ben merkezli yaklaşımları ile mutasavvıfların ben merkezli yorumları arasında bazı temel farklar vardır:

(1) İrfânî yorumdaki ben/nefs, dinî ve ahlâkî öğüt almayı hedeflerken, modern özne/ben, öğüt vermeyi öne çıkarmaktadır. Mutasavvıfın nefis ile ilgili değerlendirmeleri, doğrudan muhatabına sesleniyor gibi gözüktüğü yerlerde bile zımnî kendine de râcidir.

(2) İrfânî yorumda yorumcu, nassa büyük değer vermektedir; hatta metinlerdeki her ifadenin iş'ârî manalarını bile ihmal etmeyerek, nassı birkaç farklı boyutta anlamlandırmaya çalışmaktadır. Modern ben ise nassın anlamını kendisiyle ve dünyevî boyutla sınırlandırma gayreti içindedir.

(3) İrfânî yorum nassı anlamayı ve anlatmayı, modern ben ise nassı açıklama yerine kendini anlatmayı ön plana çıkarmakta; nassı zımnî her tür okumaya müsait hikmetli bir söz ya da felsefî bir fragman düzeyine indirgemektedir.

Kaynaklar

Abdurrahman Habenneke el-Meydânî, Revâi' min akvâli'r-Restül sallallahu aleyhi ve sellem, Dimeşk 1987.

Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, çev. Hülya Tufan, İstanbul 2000.

İbn Receb el-Hanbelî, Nûru'l-iktibâs fî mişkâti vasiyyeti'n-Nebiyi (s.a) li'bni Abbâs, Beyrut 1991.

—————, *Câmi'u'l-ulûm ve'l-hikem*, Beyrut 1997.

İsmail Hakkı Bursevî, *Kırk Hadis Şerhi*, nşr. Hikmet Gültekin, Sami Erdem, İstanbul 2005.

İsmet Özel, *Kırk Hadis*, İstanbul 1993.

Muhammed Esed, *Sahîh-i Buhârî İslâmın İlk Yılları*, çev. Mustafa Armağan, İstanbul 2000.

Muhyiddin Nevevî, *Kırk Hadis*, çev. Ahmed Naim, Ankara 1981.

Pauline Marie Rosenau, *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*, çev. Tuncay Birkan, Ankara 1998.

Saduddîn Teftâzânî, *Şerhu hadîsi'l-Erbâin li'n-Nevevî*, İstanbul 1316.

Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Din Bilimleri*, çev. Doğan Özlem, İstanbul 1999.